

INTERNETDAGI SHAHSIY MA'LUMOTLARNI HIMOYA QILISH: XALQARO ME'YORLAR VA O'ZBEKISTON TAJRIBASI

Azirbaev Salamat Kuanishbaevich

*Qoraqalpoq davlat universiteti yurisprudensiya talim yonalishi yuridika
fakulteti 3-kurs talabasi.*

Tel raqami: +998 90 700-68-62

Email: azerbaevsalamat947@gmail.com.

Annotatsiya: Maqolada internetda shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish masalasi tahlil qilinadi. Zamonaviy raqamli texnologiyalar jadal rivojlanishi natijasida shaxsiy ma'lumotlarning xavfsizligini ta'minlash muammosi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Xalqaro miqyosda shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish bo'yicha qabul qilingan huquqiy me'yorlar tahlil qilinib, ularning O'zbekiston qonunchiligiga ta'siri o'rganiladi. Shuningdek, O'zbekistonda shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish tizimi, mavjud muammolar va ularni hal etish bo'yicha tavsiyalar keltiriladi. Maqolada xorijiy tajriba ham o'rganilib, O'zbekiston uchun mos yechimlar taklif etiladi.

Kalit so'zlar: shaxsiy ma'lumotlar, internet, huquqiy himoya, xalqaro me'yorlar, O'zbekiston qonunchiligi, raqamli xavfsizlik.

Kirish

XXI asrda raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi inson hayotining deyarli barcha jabhalariga katta ta'sir ko'rsatmoqda. Bugungi kunda internet foydalanuvchilari o'zlari haqida turli xil ma'lumotlarni ixtiyoriy yoki ixtiyorsiz ravishda global tarmoqda qoldiradilar. Bu esa shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish muammosini kun tartibiga olib chiqmoqda.

Shaxsiy ma'lumotlarning ochiqligi, ularni noqonuniy ravishda yig'ish, saqlash va tarqatish xavfi ko'plab mamlakatlar uchun dolzarb muammo hisoblanadi. Xususan, ma'lumotlarni himoya qilish bo'yicha xalqaro tashkilotlar tomonidan ishlab chiqilgan qoidalar ushbu muammoni hal etishda muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasi ham raqamli texnologiyalar rivojlanishi bilan bog'liq xavflarni inobatga olgan holda, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish masalasiga alohida e'tibor qaratmoqda. Jumladan, 2019-yil 2-iyulda qabul qilingan "Shaxsiy ma'lumotlar to'g'risida"gi qonun ushbu sohada muhim huquqiy asos yaratdi. Ushbu qonun bilan bir qatorda xalqaro tajribani inobatga olgan holda, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish bo'yicha huquqiy normalarni yanada takomillashtirish dolzarb ahamiyatga ega.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev o'z nutqida shunday degan edi:

“Raqamli texnologiyalarning rivojlanishi insoniyatga katta imkoniyatlar taqdim etmoqda. Biroq shaxsiy ma’lumotlarning himoyasi masalasi ham shunga yarasha dolzarb bo‘lib bormoqda. Biz bu borada xalqaro tajribani inobatga olgan holda mustahkam huquqiy asos yaratishimiz lozim.”

Mazkur maqolada shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish bo‘yicha xalqaro me’yorlar, O‘zbekiston qonunchiligi va xorijiy mamlakatlarning tajribasi batafsil tahlil qilinadi. Shuningdek, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish bo‘yicha takliflar ilgari suriladi.

Shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilishda dolzarb muammolar va tortishuvlar

Shaxsiy ma’lumotlarning himoyasi raqamli texnologiyalar rivojlangan zamonda eng muhim masalalardan biriga aylandi. Bugungi kunda internet foydalanuvchilari o‘zlari haqida katta hajmdagi ma’lumotlarni ixtiyoriy yoki ixtiyorsiz ravishda global tarmoqqa joylamoqda. Bu esa shaxsiy ma’lumotlarning noqonuniy tarqalishi, suiiste’mol qilinishi va kiberjinoyatlar qurboniga aylanish ehtimolini oshirmoqda.

Raqamli muhitda shaxsiy ma’lumotlarga tahdidlar. Raqamli muhitda shaxsiy ma’lumotlarning himoyasi bilan bog‘liq bir qator muammolar mavjud. Xususan:

Ma’lumotlarning sizib chiqishi: Global miqyosda yirik korporatsiyalarning ma’lumotlar bazasi buzilishi natijasida millionlab foydalanuvchilarning shaxsiy ma’lumotlari internetga sizib chiqqan holatlar qayd etilgan. Masalan, 2018-yilda Facebook kompaniyasining 87 million foydalanuvchisiga oid ma’lumotlar noqonuniy ravishda olinib, siyosiy targ‘ibot uchun ishlatilgan.

Kiberjinoyatlar: Xakerlar tomonidan amalga oshiriladigan hujumlar natijasida shaxsiy ma’lumotlar o‘g‘irlanib, tovlamachilik, firibgarlik yoki boshqa noqonuniy maqsadlarda foydalaniladi.

Foydalanuvchilarning xabarsiz roziligi: Ko‘plab veb-sayt va mobil ilovalar foydalanuvchilar xabardor bo‘lmagan holda ularning shaxsiy ma’lumotlarini yig‘adi va tijorat maqsadida uchinchi shaxslarga uzatadi.

Mazkur tahdidlar global miqyosda xavotir uyg‘otib, davlatlar va xalqaro tashkilotlarni yangi huquqiy me’yorlarni joriy etishga undamoqda.

Huquqiy ziddiyatlar va noaniqliklar

Shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilishda muhim muammolardan biri — maxfiylik huquqi va jamoat manfaatlari o‘rtasidagi muvozanatni ta’minlashdir. Ayrim hollarda milliy xavfsizlik, huquq-tartibot organlarining tekshiruvlari yoki jamoat manfaatlari shaxsiy ma’lumotlarning ochiqqligini talab qilishi mumkin.

Masalan, terrorizmga qarshi kurashda xavfsizlik organlari shaxsiy ma’lumotlarga keng kirish huquqini so‘raydi. Biroq bu shaxslarning maxfiylik huquqi buzilishiga olib

kelishi mumkin. Aynan shu masalada ko‘plab davlatlarda huquqiy tortishuvlar yuzaga kelmoqda.

Shuningdek, ba’zi texnologik kompaniyalar foydalanuvchilarning shaxsiy ma’lumotlarini tijorat maqsadlarida keng miqyosda foydalanayotgani yuzasidan ham keskin bahslar davom etmoqda.

Xalqaro miqyosda yuzaga kelayotgan bahs-munozaralar. Xalqaro darajada shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish borasida ikki asosiy yondashuv shakllangan:

Evropa Ittifoqi modeli – General Data Protection Regulation (GDPR) ga muvofiq, shaxsiy ma’lumotlarga qat’iy huquqiy himoya beriladi va bu borada foydalanuvchilarga keng imkoniyatlar taqdim etiladi.

AQSh modeli – ma’lumotlardan tijorat maqsadida foydalanish keng tarqalgan bo‘lib, davlatning bevosita aralashuvi nisbatan cheklangan.

Mazkur yondashuvlarning o‘ziga xos jihatlari mavjud bo‘lib, har ikki tizim o‘rtasida huquqiy tortishuvlar kuzatilmoqda. Ayniqsa, transchegaraviy ma’lumotlar oqimini tartibga solish borasida global muvofiqlik hali to‘liq shakllanmagan.

O‘zbekistondagi muammolar va ularni hal etishdagi qiyinchiliklar

O‘zbekiston Respublikasi “Shaxsiy ma’lumotlar to‘g‘risida”gi qonunni qabul qilgan bo‘lsa-da, ushbu sohada hali muayyan muammolar mavjud:

Qonun hujjatlaridagi noaniqliklar: Shaxsiy ma’lumotlarning “jamoat manfaatlari uchun” oshkor qilinishi bilan bog‘liq me’yorlarda muayyan tafsilotlar yetarli darajada aniq belgilanmagan. Amaliy mexanizmlarning yetarli emasligi: Shaxsiy ma’lumotlar buzilganda, zarar ko‘rgan shaxsning huquqlarini tiklash jarayoni murakkab va uzoq davom etadi.

Fuqaro va tadbirkorlarning huquqiy savodxonligining pastligi: Ko‘plab fuqarolar va tadbirkorlar shaxsiy ma’lumotlarini himoya qilish bo‘yicha o‘z huquqlaridan yetarlicha xabardor emas. Mazkur muammolarni hal etish uchun xalqaro tajribani inobatga olgan holda qonunchilik bazasini yanada mustahkamlash va amaliy mexanizmlarni kuchaytirish zarur.

Xalqaro me’yorlar va O‘zbekiston tajribasi

Shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish bugungi kunda xalqaro huquqning muhim yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi shaxsiy ma’lumotlarning transchegaraviy oqimini kuchaytirdi, bu esa xalqaro hamkorlik va yagona huquqiy me’yorlarni ishlab chiqishni taqozo etmoqda.

Xalqaro me’yorlar. Shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish bo‘yicha xalqaro darajada bir nechta muhim huquqiy hujjatlar mavjud. Ular orasida eng asosiylari quyidagilardir:

1. GDPR (General Data Protection Regulation) — Umumiy ma’lumotlarni himoya qilish reglamenti 2018-yilda Yevropa Ittifoqida kuchga kirgan ushbu reglament shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish borasida dunyodagi eng mukammal va

qat'iy huquqiy mexanizmlardan biri hisoblanadi. GDPR quyidagi asosiy tamoyillarga tayanadi:

Rozilik (Consent): Ma'lumot yig'ishdan avval foydalanuvchidan aniq va ochiq rozilik olinishi shart.

Shaffoflik (Transparency): Ma'lumot egasi o'zining shaxsiy ma'lumotlari qaysi maqsadda va qanday qayta ishlanayotganini bilish huquqiga ega.

Ma'lumotlarni cheklangan muddatda saqlash: Ma'lumotlar faqat zarur bo'lgan muddatda saqlanishi kerak.

"Unutilish huquqi" (Right to be forgotten): Foydalanuvchi o'z shaxsiy ma'lumotlarini o'chirishni talab qilish huquqiga ega. GDPR talablari Yevropa Ittifoqi chegarasidan tashqarida joylashgan, ammo Yevropa fuqarolarining ma'lumotlarini qayta ishlaydigan kompaniyalar uchun ham majburiy hisoblanadi.

2. OECD tamoyillari (Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti)

OECD tomonidan 1980-yilda ishlab chiqilgan ushbu tamoyillar shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilishda muhim xalqaro standart sifatida qabul qilingan. Asosiy tamoyillar quyidagilardan iborat:

Ma'lumotlarni yig'ish shaffof va qonuniy asosda amalga oshirilishi lozim.

Ma'lumotlardan faqat belgilangan maqsadlarda foydalanilishi kerak. Ma'lumot egasiga ularning qanday qayta ishlanayotgani haqida ma'lumot berilishi lozim.

OECD tamoyillari xalqaro savdo, elektron tijorat va raqamli iqtisodiyotda shaxsiy ma'lumotlar bilan bog'liq huquqiy muammolarni hal qilishda muhim ahamiyat kasb etadi.

3. BMTning shaxsiy hayot daxlsizligi bo'yicha tavsiyalari

Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT) tomonidan qabul qilingan rezolyutsiyalarda shaxsiy hayot daxlsizligi inson huquqlarining muhim tarkibiy qismi sifatida e'tirof etiladi. BMT ma'lumotlarga noqonuniy aralashuvlarning oldini olish va davlat organlarining fuqarolar shaxsiy hayotiga haddan tashqari kirishining cheklanishi bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqqan.

O'zbekiston tajribasi. O'zbekiston Respublikasida shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish masalasi so'nggi yillarda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Mazkur sohada quyidagi qonunchilik va amaliy mexanizmlar mavjud:

1. "Shaxsiy ma'lumotlar to'g'risida"gi qonun (2019-yil 2-iyul)

Ushbu qonun O'zbekiston Respublikasida shaxsiy ma'lumotlarni yig'ish, saqlash va qayta ishlashni tartibga soladi. Qonunda quyidagi muhim qoidalar belgilangan:

Shaxsiy ma'lumotlar faqat ma'lumot egasining roziligi bilan yoki qonuniy asoslarda qayta ishlanishi mumkin. Ma'lumot egasi o'ziga tegishli shaxsiy ma'lumotlarning qanday ishlatilayotganini bilish huquqiga ega. Ma'lumotlarni uchinchi shaxslarga uzatish uchun shaxsning roziligi talab qilinadi.

2. Axborot texnologiyalari sohasida davlat siyosati

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2022-yilda axborot texnologiyalari sohasida shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilishni kuchaytirish yuzasidan qator farmon va qarorlar imzoladi. Ushbu hujjatlar axborot xavfsizligini ta'minlash, davlat organlari va xususiy sektor o'rtasida ma'lumotlar almashinuvini tartibga solish mexanizmlarini belgilab berdi.

Prezident Shavkat Mirziyoyev o'z nutqida shunday degan edi:

“Axborot texnologiyalari hayotimizning ajralmas qismiga aylangan bir paytda, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilishga alohida e'tibor qaratish zarur. Biz fuqarolarimizning axborot xavfsizligini ta'minlash uchun zamonaviy huquqiy mexanizmlar yaratamiz.”

3. Amaliy mexanizmlar va monitoring tizimi

O'zbekistonda shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish bo'yicha quyidagi amaliy mexanizmlar joriy qilingan:

Shaxsiy ma'lumotlar bazasini ro'yxatga olish tizimi — Ma'lumotlar bazasini yurituvchi davlat va xususiy tashkilotlar maxsus ro'yxatdan o'tishi talab qilinadi.

Monitoring tizimi — Shaxsiy ma'lumotlarga oid qonunchilik buzilishlarini aniqlash va ularni bartaraf etish uchun davlat organlari tomonidan maxsus monitoring tizimi joriy qilingan.

Xulosa

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish bo'yicha samarali huquqiy mexanizmlar yaratish zamon talabi hisoblanadi. O'zbekiston ushbu yo'nalishda qator muhim qadamlar tashlagan bo'lsa-da, amaldagi qonunchilikni yanada takomillashtirish, xususan, xalqaro standartlarga moslashtirish va fuqarolarning huquqiy savodxonligini oshirish dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda.

Xulosa va takliflar.Bugungi globallashtirish sharoitida shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish masalasi nafaqat milliy, balki xalqaro darajada ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Xususan, raqamli texnologiyalarning rivojlanishi natijasida ma'lumotlar oqimining chegarasiz kengayishi yangi xavf-xatarlarni yuzaga keltirmoqda. Shu bois shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilishda xalqaro tajribadan samarali foydalanish va milliy qonunchilikni takomillashtirish muhim ahamiyatga ega.

O'zbekistonda shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish sohasida muayyan yutuqlarga erishilgan bo'lsa-da, bir qator muammolar ham mavjud. Xususan: Shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilishga oid qonunchilik hujjatlarini xalqaro standartlarga moslashtirish jarayoni hali to'liq yakunlanmagan. Ma'lumotlarni qayta ishlashda xususiy sektor tomonidan qonunbuzarlik holatlari uchrab turadi. Fuqarolar tomonidan o'z shaxsiy ma'lumotlarini himoya qilishga oid huquqiy savodxonlik darajasi pastligicha qolmoqda.

Mazkur muammolarni bartaraf etish uchun quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin:

Xalqaro standartlarga muvofiq qonunchilikni takomillashtirish: O'zbekistonning "Shaxsiy ma'lumotlar to'g'risida"gi qonuniga GDPR va OECD tamoyillariga mos ravishda qo'shimcha va o'zgartirishlar kiritish zarur. Bu, ayniqsa, "unutilish huquqi" va "ma'lumotlarni cheklangan muddatda saqlash" kabi normalarni kuchaytirishga xizmat qiladi.

Xususiy sektor uchun huquqiy javobgarlik tizimini kuchaytirish: Shaxsiy ma'lumotlarni noqonuniy qayta ishlagan yoki ularni uchinchi shaxslarga ruxsatsiz bergan kompaniyalarga nisbatan jazo choralarini kuchaytirish lozim. Ma'lumotlar xavfsizligini ta'minlash uchun texnologik mexanizmlarni kuchaytirish: Shaxsiy ma'lumotlar bazasiga noqonuniy kirishning oldini olish uchun raqamli xavfsizlik choralarini yanada rivojlantirish talab etiladi. Fuqarolarning huquqiy savodxonligini oshirish: Ommaviy axborot vositalari va ta'lim muassasalari orqali shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish bo'yicha keng ko'lamli targ'ibot va tushuntirish ishlari olib borilishi lozim.

Yuqoridagi choralar amalga oshirilsa, O'zbekistonda shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish tizimi yanada takomillashib, xalqaro me'yorlarga mos bo'lgan mustahkam huquqiy mexanizm shakllantiriladi. Bu esa fuqarolarning axborot xavfsizligini ta'minlash va ularning konstitutsiyaviy huquqlarini himoya qilishda muhim qadam bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi "Shaxsiy ma'lumotlar to'g'risida"gi Qonuni. Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 2019-yil 2-iyul, №03/19/554/3773-son.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyevning axborot texnologiyalari sohasidagi islohotlarga bag'ishlangan nutqi. 2022-yil 24-iyun.
3. General Data Protection Regulation (GDPR). Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data.
4. OECD Guidelines on the Protection of Privacy and Transborder Flows of Personal Data. Organisation for Economic Co-operation and Development, 1980.
5. United Nations General Assembly Resolution 68/167. The right to privacy in the digital age, adopted on 18 December 2013.
6. O'zbekiston Respublikasi Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligining shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish bo'yicha rasmiy sayti — www.mitc.uz.